

УДК: 94(=161.2)-86"19":050

Каріна Кіліна,
Київський університет імені Бориса Грінченка
ORCID ID 0000-0003-3830-8548

Українська громада у Ризі на початку ХХ ст.: погляд кореспондентів газети «Рада»

Abstract. The article examines the Ukrainian Community «Gromada» in Riga at the beginning of the XX century through the Ukrainian daily newspaper «Rada». The reasons for the appearance of Ukrainians in the Baltic lands and a comparison of the political situation in Latvia and Supraneprian Ukraine are revealed. The composition of the «Gromada» was established and the organizational aspects of the «Gromada» management were considered. The main attention is paid to the educational activities of Ukrainians and its impact on the public. It was found that a special place among the events was occupied by the celebration of the Shevchenko anniversary. Meetings were held on an ongoing basis, which consisted of a scientific part with reports, abstracts on topics related to Ukraine and a literary, musical and dramatic part. Based on the studied publications, a comprehensive study of the Ukrainian Community «Gromada» as a manifestation of Ukrainian cultural and social life in Riga was conducted.

Keywords: Ukrainians, Gromada, T. Shevchenko, Shevchenko anniversaries, newspaper "Rada", Riga, Latvia.

На початку ХХ ст. у Наддніпрянській Україні було поновлено національний гніт. На протигагу скрутному становищу на території Наддніпрянщині, у центрі Ліфляндській губернії були сприятливі умови для консолідації української інтелігенції задля культурно-просвітницької діяльності. Цим і скористались українці, об'єднавшись у Громаду.

Метою статті – є аналіз публікацій періодичного видання «Рада», в контексті дослідження процесу становлення і діяльності української Громади у Ризі.

Історія української громади у Ризі розпочинається ще у ХІХ ст. З різних причин – навчання у Ризькому політехнічному інституті, військова служба, відрядження, призначення на посаду – українці опинялися у Прибалтійських землях. Зокрема, серед них був педагог Іван Малиновський, який упродовж 1876–1884 рр. працював викладачем російської мови у Балтійсько-російській семінарії та вчителем малювання, а також бібліотекарем у м. Кулдїга, учителем у Ризькій гімназії ім. М. Ломоносова, в Ризькій юнкерській школі. Саме у Ризі він написав п'єсу «Перед грозою». Знаковою особистістю для українського життя у Ризі став Л. Левицький, який займав посаду доцента, а згодом професора Ризького політехнічного інституту. Наприкінці ХІХ ст. на початку ХХ ст. до громадського життя долучилися випускники Балтійської вчительської семінарії М. Башуцький, І. Момот, Ф. Олехнейко.

Навесні 1891 р. до Латвії прибув А. Маршинський¹, у майбутньому один з лідерів громади. З квітня 1891 р. він почав працювати у губернському правлінні у Ризі². Його українофільські погляди склалися ще у студентські роки. За час перебування у гуртку «Хрестоматія», А. Маршинський взяв участь у перекладі на українську мову монографій М. Костомарова, курса історії Д. Іловайського. Значний вплив на його формування як особистості мав В. Антонович, у родині якого він прожив біля року. Вже тоді А.

¹ Маршинський Аполлінарій Сератонович (1865-1929) – державний діяч УНР і Української держави, фінансист і міністр фінансів Директорії, громадський діяч, перекладач, викладач історії й письменства в Українському педагогічному інституті у Празі. З 1924 р. – українську літературу в Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова.

² Тихолоз, Н. (2012). Іван Франко та Аполлінарій Маршинський: історія творчих взаємин. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 36. С. 459-470.

Маршинський потрапив під поліцейний нагляд³. Згодом, його як активного діяча Київської Старої Громади було заарештовано у Львові разом з Б. Кистяківським й іншими товаришами⁴. Але перебуваючи у Галичині він потоваришував з І. Франком, відвідав Н. Кобринську, познайомився з О. Кобилянською. У 1889 р., за відсутністю складу злочину, кримінальне переслідування було припинено⁵. Але «неблагонадійність» закривала шлях до державної служби й викладацької діяльності у Наддніпрянщині⁶. Тому А. Маршинський спочатку попрацював у відомій київській друкарні С. Кульженка, а згодом у структурах міністерства фінансів. Це і привело його до Риги. Часопис «Рада» так характеризував його: «Д. Маршинський – товариш професора М. Грушевського, та В. Самійленка. З ними він укупі вчився, товаришував ще студентом, працював на користь українства. Він мав великий вплив, на малосвідомих ризьких українців»⁷.

Наявність у місті студентів, чиновників, військових – вихідців з Наддніпрянщини сприяло розгортанню культурної і просвітницької діяльності. У 1901 р. у Ризі було започатковано труп українського театру під керівництвом Мирова-Беднюха. Актори грали п'єси українських драматургів. Вони гастролювали у Ризі, Єлгаві і в Лієпаї⁸.

На початку ХХ ст. Рига стала одним із найбільш потужних центрів де вирувало українське національне життя. Існує думка, що латвійське місто перейняло естафету у Санкт-Петербургу, який наприкінці 50-х рр. ХІХ ст. був одним з найважливіших центрів українського національного відродження⁹. Цей процес пояснювався кількома причинами. Однією з особливостей Прибалтійських губерній було те, що місцеве дворянство, духовенство і більшість міської буржуазії складалося з німців, які імперською владою вважалися благонадійними¹⁰. Після приєднання до Російської імперії загальний нагляд за управлінням Ліфляндією й Естляндією здійснювали призначувані царем губернатори, але реальна влада зосереджувалася у прибалтійського дворянства. Царат зберіг привілеї німецьких баронів, яким належали великі маєтки. Їм було дозволено збиратися на ландтаги і пропонувати різні законопроекти¹¹. У литовській історіографії побутує думка, що хоча деякі заходи імперської влади і мали асиміляційний характер, але систематична політика «обрусіння» щодо населення Прибалтики не проводилася¹². Це створило відповідні умови для розгортання у Латвії, з кінця ХІХ ст., національних рухів, які набули свого підйому під час революційних подій 1905–1907 рр¹³. Їх частиною стали й місцеві українці.

Імовірно, також, що одним із факторів який сприяв формуванню громади було перебування на посту градоначальника Риги Джорджа Армїтстеда (1901–1912 рр.), який був не лише високоосвіченою людиною й успішним мером, але й уславився своїми ліберальними поглядами, щодо громадського життя національних меншин.

³ Сірополко, Ст. (1929). А. С. Маршинський. Діло. 174.

⁴ Процес Дегена і тов. (1942). Львівські звісті. 155. С. 2-3.

⁵ Там само.

⁶ Сірополко, Ст. А. С. Маршинський. Діло. 174.

⁷ Глеченко, І. (1912). В наших товариствах. Рада. 94.

⁸ Екабсонс, С. (2015). Українці в Латвії (кінець ХІХ ст. – 1945 р.). Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. 2 (125). С. 17–26.

⁹ Заєць, А. В. (2020). Соціальна адаптація українських іммігрантів. Київ. Саміт-книга. С. 58.

¹⁰ Присоединение Прибалтики к России, Эстляндия и Лифляндия в составе России. По материалам книги «Национальные окраины...». <https://frg.ulver.com/49.html>.

¹¹ История Латвии – до 20-го века. <http://www.meeting.lv/latvia/history1.php>.

¹² Бармак, М. В. (2016). Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (ХVІІІ – ХІХ ст.). Тернопіль: Видавництво Астон. С. 79.

¹³ Что было на территории прибалтики. Как появились латыши, эстонцы и литовцы. Различия между балтийскими странами. <https://apriori-nauka.ru/investment/chto-bylo-na-territorii-pribaltiki-kak-poyavilis-latyshe-estoncy-i.html>.

Значною мірою Рига наповнилася українцями після поразки революції 1905–1907 рр. Упродовж наступних років Наддніпрянська Україна відчула на собі наступ політичної реакції. Поновила свою діяльність цензура. Було заборонено викладання українською мовою, вживання в публікаціях слів «Україна», «український народ», закрито «Просвіти». Активізували свою діяльність праві громадські організації, в основі ідеології яких були великодержавний шовінізм і ксенофобія. 20 січня 1910 р. П. Столипін видав циркуляр про заборону діяльності на всій території Російської імперії організацій та товариств «іногородців». Він оголосив, що основне завдання «російської державності є боротьба з рухом, у теперішнім часі прозваним українським, що містить у собі відродження старої України на автономних національно-територіальних основах»¹⁴. Такі дії імперської влади змушували багатьох наших співвітчизників полишити батьківщину.

Діяльність ризької української громади довгий час залишалася поза увагою дослідників. Проблема частково висвітлюється у незначній кількості розвідок, зокрема, у монографії А. Зав'ялова їй присвячено лише кілька речень. Автор, перш за все, аналізував процеси соціальної адаптації українських іммігрантів в Латвії, тому він лише зафіксував дату створення, назву газети, у якій висвітлювалася українська громадська діяльність і причини її припинення в Балтійському регіоні¹⁵. Поряд з тим, у статті С. Хорошенюка було подано коротку відомість про діяльність Громади, відзначивши у 1914 р. широкий Шевченківський ювілей, і процитовано Е. Єкабсона¹⁶ про велич української нації і як українці добре зберігали свою національну ідентичність у Ризі¹⁷. Найбільш інформативно викладено історію Громади у статті латиського історика Е. Єкабсона¹⁸. У цьому дослідженні використовувалися іноземні джерела: зазначено діяльність громади і вказан перелік її заходів, а також ім'я запрошених на свій захід латишів, зокрема в Шевченківському юбілею у 1914 р. брали участь латиські письменники Андрій Упіт та Ліготню Єкабс. Автор подав довідку про деяких з членів Громади, а саме І. Васильченка, вчителя німецьких і латиських дітей Риги. Підсумовано неоціненне значення Громади для популяризації українства, а також підняття рівня національної самосвідомості українців, які проживали в Ризі.

Перша спроба об'єднання українців у Прибалтиці відбулася 26 січня 1910 р¹⁹. Цього дня українці, які з різних причин опинилися у Ризі, постановили заснувати українське товариство. Від рішення до виникнення громади пройшов певний час. Процес гальмували сумніви, чи варто братися за цю справу. Обговорення питання тривало упродовж наступних восьми місяців. І зрештою, у жовтні 1910 р., було укладено статут²⁰.

14 січня 1911 р. «Українська громада» отримала офіційне повідомлення від губернатора про його затвердження. Перші загальні збори організації відбулися 16 січня 1911 р. На засіданні було обрано Раду старшини, яка складалася з 12 членів. Її головою став А. Маршинський, писарем – П. Полтарев, скарбником – І. Васильченко²¹. На момент заснування, чисельність громадівців становила трохи більше 20 осіб. Але упродовж наступних чотирьох місяців склад розширився до понад 50 осіб²².

¹⁴ Полонська-Василенко, Н. (1992). Історія України. К., Т. 2. С. 430.

¹⁵ Зав'ялов, А.В. Соціальна адаптація українських іммігрантів. С. 58.

¹⁶ Ерікс Єкабсонс (1959) – латвійський державний діяч. Міністр внутрішніх справ Латвії (2004–2005 рр); дослідник історії українства Латвії, доктор історичних наук.

¹⁷ Хорошенюк, С. (2014). Українсько-литовське співробітництво у сфері культури. *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. 684-685. С. 108-112.

¹⁸ Єкабсонс, С. Українці в Латвії (кінець XIX ст. – 1945 р.). С. 17–26.

¹⁹ *Українці на чужині*. (1910). Рада. 26.

²⁰ *Українська громада в Ризі*. (1910). Рада. 261.

²¹ *Українська громада у Ризі*. (1911). Рада. 17.

²² *Українська громада у Ризі*. (1911). Рада. 124.

27 листопада 1911 р. відбулось надзвичайне загальне зібрання «Громади», на якому було обрано ревізійну комісію. До її складу увійшли: Г. Голоскевич²³, О. Крат, П. Мінаков, В. Рустейко і О. Семинін. На неї було покладено обов'язки контролю фінансово-господарської діяльності. Комісія мала проводити планові й позапланові перевірки документації, службові розслідування за фактами виявлених порушень й звітування на річних зборах²⁴.

Помітною вадою «Ризької громади» була нестабільність складу організації. Її члени, переважна більшість з яких перебували на державній службі, змушені були залишати Ригу, від'їжджаючи у відрадження, або отримавши нове призначення. Так, у 1912 р. з міста поїхав один з її фундаторів – А. Маршинський. Часопис «Рада» зреагував на це повідомленням: «таких людей широко-свідомих, з твердими й непохитними-переконаннями, щодо українства, як раз і почувається у Ризі велика недостача...», тому для української організації це мало тяжкі наслідки²⁵. У 1913 р. «Громаду» залишили М. Аболенький (був заступником голови «Громади»), О. Семинін та Г. Сазонів²⁶.

Проблема полягала у тому, що це був саме той час, коли «Громада» лише стала помітною, і про українство заговорили у Латвії. Вона потребувала таких активних і свідомих діячів як А. Маршинський, що мали талант єднати навколо себе однодумців.

30 березня 1912 р. відбулись річні загальні збори членів «Громади», на яких було заслухано звіти «Ради старшини» й «Ревізійної комісії». Поряд з тим, було проведено вибори. Новим головою української громади став Ю. Галабутський (директор місцевої комерційної школи)²⁷. Станом на 1913 р. організація налічувала біля 70 осіб, хоча членські внески сплачували лише 31. До складу «Ради Старшини» входили: М. Бабенко, О. Бацман, І. Васильченко, Ю. Галабутський, В. Гегело, В. Грошевий, Ю. Думанський, Р. Корженєвський, О. Крат, Г. Сазонів, В. Свідерський, О. Семинін. Головою було обрано В. Гегело, заступником І. Васильченка, писарем – О. Крата. Тимчасове виконання обов'язків скарбничого було доручено також І. Васильченкові. До ревізійної комісії було включено: М. Гіацінтова, М. Завального, А. Маршинського, Л. Новікова, С. Попова²⁸. У такому складі вона проіснувала до свого закриття.

Діяльність «Української Громади» за перший рік її існування, мала переважно організаційний характер²⁹. Як тільки громада встала на твердий ґрунт, її культурно-просвітницька діяльність була націлена на популяризацію українства у Ризі та вихованню свідомих українців під своїм крилом. Однією з основних проблем був пошук приміщення для засідань і заходів. Упродовж свого існування «Громада» змушена була кілька разів переїжджати. Першим приміщенням став будинок на розі Олександровської й Єлизаветинської вулиць, у центральній частині Риги. Восени 1911 р. для засідань «Ради старшини» було винайнято помешкання у «Першому музичному інституті в Ризі» на вулиці Конюшенній 16, кв. 3. Громада мала право користуватись ним щодня з 20.00, але це не було зручним для багатьох її членів. Зрештою, Громада оселилася у приміщенні клубу «Руська Бесіда» за адресою Паулучі, 2, кв. 3. Спочатку його винайняли на рік, з правом користуватись двічі на тиждень (щочетверга увечері і щонеділі у день).

---

²³ Голоскевич Григорій Костянтинович (1884–1935) – науковець-мовознавець, укладач першого орфографічного словника української мови (1914 р.), громадський діяч доби Української революції 1917–1921 рр., член Української Центральної Ради.

²⁴ Глеченко І. (1912). В українських товариствах. Рада. 2.

²⁵ Глеченко І. (1912). В наших товариствах. Рада. 94.

²⁶ Українське життя в Ризі. (1913). Рада. 53.

²⁷ Глеченко І. В наших товариствах. Рада. 94.

²⁸ Українське життя в Ризі. (1913). Рада. 53.

²⁹ Глеченко І. В наших товариствах. Рада. 94.

Окрім цього, «Громада» спробувала відкрити у Ризі українську бібліотеку, адже у місцевих книжкових крамницях були відсутні україномовні й загалом українські видання. Для втілення цієї ідеї у життя одразу ж вирішили виписати деякі українські книги і передплатити українські газети та журнали, зокрема «Раду», «Літературно Науковий Вістник», «Рідний Край», «Українську Хату», «Світло» і ін³⁰. Однак, надалі цей проект так і залишиться нереалізованим.

Іншим напрямком діяльності стала організація просвітницьких структур і заходів. Першочергово було утворено хор, драматичний гурток і касу взаємодопомоги.

Силами активних діячів, хору й драматичного гуртка організовувалися українські вечори і вечірки. Одним з перших знакових заходів, стало вшанування пам'яті Т. Шевченка. Заходи планували провести упродовж одного дня. Передбачалося відслужити панахиду, а увечері влаштувати концерт.

На зборах 16 січня 1911 р. громадівці дещо скорегували плани. Було прийнято рішення – 26 лютого, у день смерті Т. Шевченка, відправити панахиду, а увечері влаштувати урочисте засідання Громади, на якому виголосили реферати і промови про життя і творчий шлях поета, а також показати глядачам музично-вокальні виступи.

Передбачалося, що вхід буде платний і частина прибутків від продажу квитків піде на спорудження пам'ятника Кобзареві у Києві. Для детальної розробки програми і підготовки цього вечора було обрано музично-драматичну комісію, яка складалася з 9 осіб³¹. Вона виписала з Києва ноти і організувала репетиції хору³².

До святкування ювілею поета готувалася не лише новостворена громада, але й існуючі російські товариства, зокрема «Російське товариство Просвітництва в Ліфляндській губернії». У січні 1911 р. його членами було проведено кілька популярних лекцій про Україну і Т.Г. Шевченка. Їх складовою стало реферування життєпису Т. Шевченка. Один з доповідачів зазначав: «українці люблять свого великого поета більш, ніж ми, великороси, своїх писателів: Пушкіна, Лермонтова і инш. Кожний грамотний українець зна свого Кобзаря»³³.

Ще за кілька днів до панахиди місцева преса звернула увагу на цю подію: були надруковані повідомлення в усіх російських й у кількох латишських газетах. Як і планувалося, панахида по Т. Шевченку відбулася 26 лютого 1911 р. кафедральному соборі о 12 годині дня. Перед панахидою протоієрей Пліс виголосив промову, у якій зазначив загальнослов'янське значення творчості Т. Шевченка і висловив надію, що Українська Громада у Ризі ближче познайомить рижан з великим «співцем України»³⁴. На захід зібралася значна кількість людей. Серед присутніх були літератори, чиновники, школярі і студенти. Вшанування пам'яті Т. Шевченка мало значний резонанс серед місцевого населення, публіка була захоплена читанням про невідомого їй страдальника-поета України³⁵. Це надихнуло Громаду продовжити організацію подібних заходів.

Ще один вечір пам'яті улаштували 27 березня 1911 р. Однак цей захід не мав значного успіху. По-перше повідомлення у місцевій пресі надрукували лише напередодні. По-друге у цей час у Ризі гастролювала петербурзька оперета і читав свої лекції Г. Спіридонович³⁶.

---

³⁰ Глеченко Ів. Українське життя в Ризі. (1912). Рада. 29.

³¹ Українська громада у Ризі. (1911). Рада. 17.

³² Українська громада у Ризі. (1911). Рада. 42.

³³ Рижське українське життя. (1911). Рада. 10.

³⁴ Шевченкові дні. (1911). Рада. 51.

³⁵ Там само.

³⁶ Григорій Спиридонович Петров (1866–1925) – петербурзький священик, позбавлений сану за літературну і громадську діяльність, депутат 2-ї Державної Думи, він був знаменитий як публіцист ліберального спрямування і як лектор, наділений видатними ораторськими здібностями.

Вечір розпочався виступом А. Маршинського у якому голова Громади визначив значення творчості Т. Шевченка для українського народу. Незважаючи на присутність у залі латишів і німців він говорив українською.

Після цього пролунав жалібний марш Ф. Шопена, який присутні вислухали стоячи. Також, було прочитано реферат Ю. Галабутського на тему «Мотиви поезії Т.Г. Шевченка»; М. Бабенко продекламував «Послання до живих і мертвих», «Минають дні»; хор Громади виконав «Ой зйду я на могилу», «Рече та стогне», тощо. У вокальних номерах брала участь і артистка руської опери з трупи Євгенєва-Дарського, яка проспівала кілька українських пісень Закінчився вечір виконанням «Заповіту» Т. Шевченка³⁷.

26 лютого 1912 р., в день 51-х роковин смерті Тараса Шевченка у Ризі у Кафедральному соборі була відправлена панахида, а Шевченківський вечір довелось відкласти через заборону поліції, тому він пройшов дещо пізніше, 4 березня.

Вечір був розпочатий промовою голови «Громади» А. Маршинським. У промові він зазначив, між іншим, значення Шевченківського свята для українців, різницю між цим святом у українців і святкуванням ювілеїв іншими народами, через що саме Т. Шевченко зробився символом відродження. Після цього прочитав реферат російською мовою Ю. Галабутський на тему «Шевченко – народний поет», цитуючи по українському твори Кобзаря. Особливо референт підкреслив значення Т. Шевченка для українців, закинутих на чужину, відірваних від рідного ґрунту. Далі І. Васильченко прочитав реферат по українському про відношення Шевченка до народної освіти на Україні, у якому він, між іншим, сказав взагалі про велику виховуючу силу творів Шевченка. Наприкінці були зібрані кошти з присутніх на пам'ятник поетові.

Друга частина була літературно-драматичною: мішаний хор проспівав «Зійшов місяць», Г. Вацман зіграла «Жалібний марш». Далі йшли декламації і співи: В. Самійленко «Сон» Т. Шевченка, В. Пашук «Кавказ» його ж, спів «Ой, Дніпре, мій Дніпре» Г. Сазонова, а закінчення програми було відзначено сумним співом «Заповіту»³⁸.

Зала була прибрана рушниками, квітками, а також весь час посеред кону стояв прибраний плахтами, квітками великий портрет Шевченка. Багато публіки було в українському вбранні. Місцеві газети вмістили замітки перед вечором і після вечора³⁹.

Традиція Шевченківських вечорів продовжилася й у наступні роки. 25 березня 1913 р. було проведено захід присвячений 52-им роковинам від смерті поета. Вечірка розпочалася вступним словом І. Васильченка (заступником голови «Громади»). Програма була традиційною для подібних заходів: сольний спів Позднякова, виступи хору «Громади» під керівництвом Ненашева, декламація творів М. Бабенко⁴⁰.

У 1914 р. також не відзначався багатством матеріалів, присвячених Українській Громаді: лише останній огляд Шевченкового свята в Ризі, який складався зі зборів «Громади», вечірки й панахиди. Повідомляється, що «Тарасів ювілей» був відсвяткован «не так широко, як спочатку думалось, але все ж, що можна було за даних обставин зробити, те, здається, було зроблено»⁴¹. Очевидно, у останні роки існування Громади її популярність йшла на спад через брак освічених, а головне, ініціативних членів у її складі.

Головним пунктом цього святкування були урочисті збори в українській «Громаді», присвячені 100-літтю народження Кобзаря Т. Шевченка. Далі був прочитаний І. Васильченко на російській мові реферат про життя Т. Шевченка й його значення для рідної мови і всієї світової спільноти: «І свято це справді, велике і не тільки наше, а усього культурного світу,

---

³⁷ Ризька українська «Громада». (1911). Рада. 78.

³⁸ Дописи. Г. (1912). Рига. Рада. 61.

³⁹ Там само.

⁴⁰ IX-а вечірка й Шевченківський вечір української громади в Ризі. (1913). Рада. 76.

⁴¹ Шевченкове свято в Ризі. (1914). Рада. 55.

бо всяка людина, що збагатила культуру одного якого народу тим самим збагатила й всесвітню культуру, яка складається з культур окремих народів»⁴².

Огляд роковин Шевченка, перш за все, містить вітання з ювілеєм від членів «Громади» й отримані телеграми від представників інших громадських організацій і інституцій, завдяки яким можна дізнатися контакти Громади й її набуту популярність. Так, вітала депутація від Ризького інтернаціонального Літературно-художнього товариства, від імені Ризького Педагогічного товариства громадський діяч Ф. Ерн, інші.

Після вітань, був прочитаний реферат Л. Пахаревським про «Мотиви поезії Т. Шевченка» й співи: Поздняков виконав «Гетьмани, гетьмани» (муз. М. Лисенка на слова Т. Ш-ка) і «Вітре буйний» (муз. І. Глеченка на сл. Т. Ш-ка), т. д. Далі декламувались твори Шевченка. Р. Корженевський прочитав з успіхом «Три шляхи», «Пустка», «Маленькій Маріяні» й ін.; а Г. Лозовий – «Мені тринадцятий минав». Святкування Шевченкових роковин завершилось виконанням «Заповіту» хором «Громади» під управлінням Ненашева⁴³.

Таким чином, перший день відсвяткували в Ризі урочисто, широко, з рефератами, численними привітаннями від різноманітних інституцій. 26 лютого, вдень смерті Т. Шевченка, у кафедральному соборі була відправлена панахида. Автор підкреслює, що «людей було дуже багато, як ніколи на Шевченкових панахидах»⁴⁴.

Разом з тим, 27 лютого у ризькому інтернаціональному літературно-художньому товаристві відбувся вечір, присвячений Шевченкові. Він розпочався рефератом І. Васильченка про Т. Шевченка. Слухачам, також було подано розвідку латвійського письменника Розе Ліготніс⁴⁵ про тогочасне місце українського поета в латиській літературі. Німецька поетеса Є. Гіршберг-Пухер познайомила учасників вечора з німецькими перекладами творів Т. Шевченка.

1 березня «Українська Громада» влаштувала Шевченківський бенкет. Але він пройшов не так, як було заплановано. Програму заходу було змінено, бо влада заборонила зачитувати реферати й виголошувати промови. На початку бенкету вшанували пам'ять поета вставанням, а на завершення усі присутні проспівали «Заповіт» і «Вічну пам'ять»⁴⁶.

Окрім Шевченківських свят Громада влаштовувала й інші тематичні зібрання й вечори. Вони відбувались не менш ніж двічі на місяць. Їх метою було єднання українців яких доля закинула до Риги, просвітництво й пробудження національної самосвідомості. Планувалося, що програма цих вечірок буде складатися з доповідей на українську проблематику, дискусій, невеликих п'єс, музично-вокальних номерів⁴⁷. Перший з таких вечорів відбувся 21 травня 1911 р. Присутні мали змогу подивитися виставу «Наталка Полтавка». Захід завершився танцями, що безперечно сподобалось публіці. 28 жовтня 1911 р. відбулась вечірка з приводу 100-х роковин народження Маркіяна Шашкевича, на якій було виголошено доповідь П. Полтарева про нього. Програму вечора, також склали, співи, декламації віршів, гра на піаніно. Окрім цього, «Громада» послала також телеграму з привітанням у Галичину на свята М. Шашкевича⁴⁸.

Як повідомляється в газеті «Рада», великою демонстрацією «Громади» і взагалі українства було святкування ювілею 25-літньої громадсько-педагогічної діяльності найвидатнішого у Ризі громадського діяча Юрія Андрієвича Галабудського, який є і членом Ради старшини. Головніший момент цього святкування відбувся 22 жовтня. На це

⁴² Шевченкове свято в Ризі. (1914). Рада. 55. Там само.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Українське життя в Ризі. (1911). Рада. 210.

⁴⁸ Глеченко Ів. (1911). Українське життя в Ризі. Рада. 268.

святкування зібрався «цвіт ризького громадянства»⁴⁹. Більше 17 привітань і адрес було від всяких громадських інституцій Риги.

В «Раді» приділено значну увагу публічній лекції Ю. Галабутського на тему: «Два епізоди з історії російського літературно-громадського життя 40-х і 60-х рр. Белінський–Шевченко; Добролюбов–Пірогов». У статті викладений зміст доповіді, який представляє собою повний реферат з наведеної теми. Доповідач акцентувався на нападках В. Белінського на Т. Шевченка і українську літературу, доводячи їх безпідставність. Він зауважає на негативному ставленні В. Белінського до української літератури.

У другій частині лекції він коротенько розповів про виступ М. Добролюбова проти М. Пірогова, а далі спробував довести, що між цими двома епізодами існує загальний зв'язок. Як повідомляє референт, причина цих двох дивних виступів була загальна, а саме: загальний настрій російського громадянства у 40-х та 60 х роках XIX ст.

«Публіка, якої була повнісінька зала, гучно вітала шановного лектора». Таким чином, з кожним публічним виступом Громада все більше звертає на себе увагу, і на українство в загалі, ризького громадянства⁵⁰.

На V-тій вечірці було прочитано І. Васильченком реферат про Б. Грінченка, а на VI-ій (16-го грудня) поставлено п'єсу М. Кропивницького «По ревизії».

Влаштувавши такі «чергові» вечірки «Громада» окрім того ще готувалась і до «великого» вечора, який спочатку планували улаштувати до Різдва, але потім через деякі обставини перенесли на січень. Задля цього вечора готувалась до вистави деякі українські п'єси⁵¹.

Офіційно сезон розпочався з того часу, як відбулась перша вечірка 26 вересня. Розпочав цю вечірку (по дорученню голови) І. Васильченко промовою, у якій він зазначив зміни в «Громаді», з якими вона вступила у цей всього тільки другий сезон своєї діяльності, а далі вказав на деякі заміри «Громади», що до дальшої її діяльності, висловив свій погляд на значення цих вечірок і взагалі «Громади» для земляків-українців, закинутих сюди до Риги серед чужі для їх обставини. Після цієї промови відбулась вистава п'єси Б. Грінченка «Миротворці» під проводом і з участю М. Аболєнського (Турлюк) й Г. Сазоніва (Пікінерський). У другому відділі програми виступив хор «Громади».

Друга чергова вечірка «Громади» відбулась 14 жовтня. На цій і наступних вечірках ухвалено було робити короткі звідомлення про найголовніші події українського життя за останній час. Ці звідомлення знайомлять відвідувачів «Громади», що не мають змоги читати української преси, з українським життям і тим зацікавлюють їх українством і приохочують слідкувати за ним.

На вечірці 14 жовтня (2-й черговій, або 15-ї й по загальному їх числу) І. Васильченко прочитав реферат на тему «Головні моменти розвитку українства й його сучасне становище». Після реферату Г. Сазонів під акомпанемент Ол. Бацман проспівав кілька українських пісень solo, а далі дуєтом з Демченко, добре декламував також В. Пашук. Хор під орудою Ненашева проспівав гарно три пісні⁵².

Окрім цього, смерть М. В. Лисенка вразила і ризьких українців. Вістка про втрату до Риги надійшла увечері на другий день його смерті 25-го жовтня. Якраз у цей час в «Громаді» відбувались звичайні репетиції хору, а також мали бути збори «Ради Старшини». У самому початку зборів писар «Громади» І. Васильченко повідомив зібрання про втрату. Зібрання, як одна людина, встало, а хор, коли до його дійшла ця чутка, зараз же припинив свої співи і проспівав «вічну пам'ять». На цьому ж зібранні ухвалено було послати до Києва з приводу

⁴⁹ Глеченко Ів. (1911). Українське життя в Ризі. Рада. 268.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Глеченко Ів. (1912). В українських товариствах. Рада. 2.

⁵² Українське життя в Ризі. (1913). Рада. 53.

смерті Микола Віталієвича телеграму. Крім цього, Громада влаштувала панахиду по небіжчикові, яка відбулась в помешканні «Громади» (Паулучі, 2, кв. 3). На панахиді були окрім старшини й членів «Громади», також і чужі люди – місцеві музиканти, літератори⁵³.

Третя чергова вечірка, зважаючи на смерть Лисенка, була відкладена надалі і відбулась 15 листопада. У програму, між іншим, увійшли два реферати про небіжчика (один І. Васильченко реферат «Про життя М.В. Лисенка», другий «Лисенко як композитор» був зачитаний В.Є. Чешихіним). На цьому вечорі було виконання його творів на фортепіано та хорові співи⁵⁴.

З приводу цієї вечірки в місцевих газетах («Прибалтійській Край», «Рижская Мысль») були вміщені чималі некрологи про М. Лисенка, а також рецензії на вечір⁵⁵.

1-го грудня «Громада» влаштувала «великий» український вечір у найнятій залі Великого Верманського парку. Афіші про цей вечір були надруковані на двох мовах: російській і українській, а програми тільки українською. Чимало людей було на вечорі в українських убраннях. Почався вечір виставою пьєси Л. Яновської «На сіножаті». Другий відділ програми був музично-вокальним, у ньому відзначились співом Микитенко укупі з В. Косолапом й Г. Сазоновим і хор «Громади», під керівництвом Ненашева. Закінчився вечір балом під звуки воєнного оркестру.

Деяку демонстрацію українства зробив і «Славянський вечір», який улаштував ризький руський клуб укупі з товариствами «Ладо», «Громадою» і «Баяном». На вечір прийшли всі охочі у слов'янських убраннях. Найбільше було в українському вбранні. Українськими номерами був виступ хору «Громади» в національним убранні. Після великого українського і слов'янського вечорів, для яких «Громада» чимало попрацювала, чергові вечірки в «Громаді» почали відбуватись трохи частіш.

Крім того, у звіті повідомляється, що поновлена у своєму складі на звичайних річних загальних зборах членів «Громади» 30 березня 1912 р. «Рада старшини» за час своєї діяльності, тобто з квітня 1912 р. по лютий 1913 р., (10 місяців), для вирішення питань по громадським справам збиралась 14 разів. Як і в попередній рік, діяльність її виявлялась головним чином у підшукуванні й утримуванні помешкання для потреб «Громади», а також в улаштуванні літературно-музичних, танцювальних і інших вечірок. Ці вечірки ділилися на прилюдні й зачинені. Прилюдних вечорів «Рада старшин» улаштувала два: 15 квітня у власному помешканні, і 1 грудня у залі Великого Верманського парку. Обидва ці вечорі мали чималий як матеріальний, так і моральний успіх.

Водночас зачинених, або так званих чергових, вечірок у «Рада старшин» було улаштовано за ці 10 місяців – вісім (усього з попередніми роками таких вечірок було улаштовано 20). Програма вечорів складалась з вистав українських п'єс, співів, читання рефератів й оповідань і декламацій. У виконанню програми вечорів часто брав участь і хор «Громади» під орудою Ненашева. Це в головних рисах і все, що встигла зробити «Громада» з весни 1912 й до 1913 року⁵⁶.

Остання згадка у 1913 р. про діяльність Громади була про дві вечірки, улаштовані у березні. Програма вечірки 14 березня (IX-ої чергової) була виключно літературною. І. Васильченко прочитав невеликий доклад про В. Винниченка, розповівши в кількох словах біографію й зазначивши головні мотиви творчості українського письменника. Далі він же прочитав оповідання „Студент“, після якого відбулись танці.

Вечорів за перший рік свого існування усього разом «Громада» спромоглась улаштувати 14 – 3, так званих, великих і 11 «чергових» українських вечірок, на яких

---

⁵³ Відгук смерті М. В.Лисенка у Ризі. (1912). Рада. 255.

⁵⁴ Вшанування пам'яті М. Лисенка у Ризі. (1912). Рада. 272.

⁵⁵ Українське життя в Ризі. (1913). Рада. 53.

⁵⁶ Там само.

перебувало біля 1500 людей. У програмах цих заходів зрідка виступав власний хор «Громади», а також солісти, декламатори, виставлялись українські п'єси.

На цих же вечірках було прочитано 5 рефератів: два Ю. Галабутського (один на тему «Мотиви поезії Шевченка», а другий «Шевченко – народний поет»), два І. Васильченка (один про Б. Грінченка, а другий на тему «Шевченко та народна освіта на Україні») і один П. Полтарева (про Маркіяна Шашкевича з приводу 100-х роковин його народження). «Рада Старшини» відгукнулася телеграмою також на Шашкевичові свята у Галичині і відзначила й цього року роковини смерті Шевченка, урядивши панахиду та Шевченківську вечірку.

Поверх усього Рада Старшини ще брала участь у святкуванні 25-ліття педагогічно-громадської діяльності свого члена і одного з фундаторів «Громади» Ю. Галабутського, якому було піднесено твори найкращих сучасних українських письменників.

За цей час вже був помітний той вплив, який робила «Громада» на ризьких українців. Як повідомляється з газети, «багато з них, живучи тут на чужині, позабували було все своє рідне, тепер же, дякуючи «Громаді», вони знову звертаються до нього». Вплив був відчутний і серед інших народів: «не тільки для російських газет і такого інш., а і для німецьких, латишських усе «малоросійське» обернулось в «українське»⁵⁷. Усього за пів року активної діяльності, популярність Громади і цікавість до неї з боку місцевої публіки значно прогресувала. Станом на травень місяць афіші вже друкувалися російською й українською мовами, а програми – лише українською і фонетичним правописом⁵⁸.

Найбільшу прихильність до українства виявляла газета «Прибалтійський Край» (редактор М. Могучий був особисто знайомий з українцями). Ця газета окрім заміток про ризьке українське життя містила іноді замітки і статті, і взагалі про українство. Прихильно ставилась до українства також і «Ризька Думка». Третя російська газета у Ризі «Ризький Вісник» (націоналістичного напрямку тоді, як дві попередні поступові) визнавала тільки «етнографічне» українство, як висловився редактор її І. Висоцький, і містила тільки відповідні цьому мітки. Не-російська ризька преса взагалі до українства у своїй більшості ставилась прихильно⁵⁹.

Діяльність «Української Громади» у Ризі припинилася у зв'язку із першою світовою війною. У 1915 р. з Риги вглиб Російської імперії було евакуйовано державні установи, заводи й заклади освіти. Разом із цим місто полишила й українська інтелігенція яка була її рушійною силою⁶⁰.

Таким чином, найбільше українське щоденне видання «Рада», широко висвітлювало особливості українського життя у Ризі і діяльність української Громади. На шпальтах часопису читач знайомився з перебігом українських вечірок, особливостями вшанування пам'яті визначних діячів української культури, зокрема Т. Шевченка, М. Лисенка. Кореспонденти «Ради» доводили думку про потребу єднання українців Наддніпрянщини, якщо навіть на чужині ми єднаємося. Хоча виступи були аматорськими, вони збирали значну кількість глядачів. Поступово, діяльність громади вийшла за межі «українського простору» у Ризі. Організовані нею заходи активно висвітлювалися місцевою пресою, що приваблювало як українців, так і рижан.

References

Barmak, M. V. (2016). Formuvannia Rosiiskoi imperskoi systemy derzhavnoi sluzhby na Ukrainskykh zemliakh (XVIII – XIX st.) [Formation of the Russian imperial system of civil service in the Ukrainian lands (XVIII – XIX centuries)]. Aston [in Russian].

⁵⁷ Українська громада у г. Ризі. (1911). Рада. 124.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Глеченко Ів. (1912). Українське життя в Ризі. Рада. 29.

⁶⁰ Екабсонс, С. Українці в Латвії (кінець XIX ст. – 1945 р.). С. 17-26.

- Tykholog, N. (2012). Ivan Franko ta Apolinarii Marshynskiy: istoriia tvorchykh vzaiemyn [*Ivan Franko and Apollinarius Marshynsky: the history of creative relationships*]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya zhurnalistyka*, 36, 459-470 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1912). Vidhuk smerti M. V. Lysenka u Ryzi [*Response to the death of MV Lysenko in Riga*]. *Rada*, 255 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1912). Vshanuvannia pamiaty M. Lysenka u Ryzi [*Honoring the memory of M. Lysenko in Riga*]. *Rada*, 272 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1911). Dopysy. H. Ryha [*Posts. G. Riga*]. *Rada*, 155 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1912). Dopysy. H. Ryha [*Posts. G. Riga*]. *Rada*, 61 [in Ukrainian].
- Ekabsons, Ye. (2015). Ukraintsi v Latvii (kinets XIX st. – 1945 r.) [*Ukrainians in Latvia (end of the XIX century – 1945)*]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. H. Shevchenka*, 2(125), 17-26 [in Ukrainian].
- Hlechenko, Iv. (1912). V nashykh tovarystvakh [*In our societies*]. *Rada*, 94 [in Ukrainian].
- Hlechenko, Iv. (1912). V ukrainskykh tovarystvakh [*In Ukrainian societies*]. *Rada*, 2 [in Ukrainian].
- Hlechenko, Iv. (1913). IX-a vechirka y Shevchenkivskiy vechir ukrainskoi hromady v Ryzi [*IX party and Shevchenko evening of the Ukrainian community in Riga*]. *Rada*, 76 [in Ukrainian].
- Hlechenko, Iv. (1911). Ukrainske zhyttia v Ryzi [*Ukrainian life in Riga*]. *Rada*, 268 [in Ukrainian].
- Hlechenko, Iv. (1912). Ukrainske zhyttia v Ryzi [*Ukrainian life in Riga*]. *Rada*, 29 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1910). Lytovtsi do ukraintsv [*Lithuanians to Ukrainians*]. *Rada*, 274 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1911). Ryzka ukrainska «Hromada» [*Riga Ukrainian "Community"*]. *Rada*, 78 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1911). Ryzhske ukrainske zhyttia [*Riga Ukrainian life*]. *Rada*, 10 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1910). Sviatkuvannia rokovyn Shevchenka v Ryzi [*Shevchenko's anniversary celebration in Riga*]. *Rada*, 51 [in Ukrainian].
- Zavialov, A. V. (2020). Sotsialna adaptatsiia ukrainskykh immihrantiv [*Social adaptation of Ukrainian immigrants*]. Samit-knyha [in Ukrainian].
- Siropolko, St. A. S. (1929). Marshynskiy [*Marshinsky*]. *Dilo*, 174 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1910). Ukrainska hromada v Ryzi [*Ukrainian community in Riga*]. *Rada*, 261 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1911). Ukrainska hromada v Ryzi [*Ukrainian community in Riga*]. *Rada*, 17 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1911). Ukrainska hromada v Ryzi [*Ukrainian community in Riga*]. *Rada*, 42 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1911). Ukrainska hromada v Ryzi [*Ukrainian community in Riga*]. *Rada*, 124 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1911). Ukrainske zhyttia v Ryzi [*Ukrainian life in Riga*]. *Rada*, 210 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., Pavlovskiy, M., & Nikovskiy, A. (Red.). (1913). Ukrainske zhyttia v Ryzi [*Ukrainian life in Riga*]. *Rada*, 53 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1910). Ukraintsi na chuzhyni [*Ukrainians abroad*]. *Rada*, 26 [in Ukrainian].
- Matushevskiy, F., & Pavlovskiy, M. (Red.). (1911). Shevchenkovi dni [*Shevchenko's days*]. *Rada*, 51 [in Ukrainian].
- Nikovskiy, A. (Red.). (1914). Shevchenkove sviato v Ryzi [*Shevchenko's holiday in Riga*]. *Rada*, 55 [in Ukrainian].

- Nikovskiy, A. (Red.). (1914). Shevchenkove sviato v Ryzi [*Shevchenko's holiday in Riga*]. Rada, 58 [in Ukrainian].
- Polonska-Vasylenko, N. (1992). Istoriiia Ukrainy [*History of Ukraine*]. 2. Lybid [in Ukrainian].
- Meeting.lv. (2021). Istoriiya Latvii – do 20-go veka [*History of Latvia – up to the 20th century*]. <http://www.meeting.lv/latvia/history1.php>.
- Frg.ulver. (2021). Prisoedinenie Pribaltiki k Rossii, Estlyandiya i Liflyandiya v sostave Rossii: Po materialam knigi «Nacionalnye okrainy...» [*The accession of the Baltic to Russia, Estland and Livonia as part of Russia: Based on the book "National outskirts ..."*]. <https://frg.ulver.com/49.html>.
- Apriori-Nauka. (2021). Chto bylo na territorii Pribaltiki. Kak poyavilis latyshy, estoncy i litovcy. Razlichiya mezhdru baltijskimi stranami [*What happened in the Baltic States. How Latvians, Estonians and Lithuanians appeared. Differences between the Baltic countries*]. <https://apriori-nauka.ru/investment/chto-bylo-na-territorii-pribaltiki-kak-poyavilis-latyshe-estoncy-i.html>.
- Khorosheniuk, S. (2014). Ukrainsko-lytovske spivrobitnytstvo u sferi kultury [*Ukrainian-Lithuanian sports in the sphere of culture*]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Istoriiia. Politychni nauky. Mizhnarodni vidnosyny*, 684/685, 108-112 [in Ukrainian].